

شفافیت، مشارکت و حاکمیت باز، راهکارهای نوین چابک‌سازی حاکمیت

حسین بوذرجمهری^{۱*}، مهدی ثنائی^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده‌ی بهداشت
۲- دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری علم و فناوری، دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت

چکیده

چابک‌سازی حاکمیت یکی از دغدغه‌های مهم و نوین جمهوری اسلامی ایران است اما بسیاری از تحلیل‌گران، تنها راه چابک‌سازی حاکمیت را کوچک‌سازی در قالب خصوصی‌سازی بخش‌های متنوع آن عنوان می‌کنند. تجربیات متعددی بیان می‌کنند، خصوصی‌سازی‌های بی‌ضابطه به جای آنکه قدرت را به سمت مردم سوق دهند، آن را به افراد و گروه‌های به خصوصی واگذار می‌کنند که در نهایت منجر به ایجاد الیگارش‌ها و طبقه‌هایی بسیار قدرتمند و غیرپاسخگو می‌شوند. اما امروزه با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی نوین، روش‌های جدیدی برای واگذاری وظایف حاکمیتی به مردم ایجاد شده‌اند که قدرت را به جای طبقات خاص، به صاحبان اصلی آن، یعنی عموم مردم می‌سپارند. شفافیت و جمع‌سپاری در عرصه‌های گوناگون نمونه‌هایی از مشارکت حداکثری مردم در اداره‌ی حاکمیت هستند. مقاله‌ی حاضر در تلاش است با بیان تجربیات دیگر کشورها و مصادیق گوناگون شفافیت و جمع‌سپاری، در قالب کلی «حاکمیت باز»، راهکارهای نوینی جهت افزایش مشارکت و توان مردمی در اداره‌ی حاکمیت و در نتیجه بهینه‌سازی حاکمیت ارائه دهد.

واژگان کلیدی: شفافیت، مشارکت، جمع‌سپاری، حاکمیت‌باز، چابک‌سازی، مردم‌سالاری

---

* پست الکترونیک: HB@TP4.ir

۱- مقدمه

چابک‌سازی حاکمیت یکی از دغدغه‌های مهم و نوین جمهوری اسلامی ایران است. در باب کوچک‌سازی حاکمیت بحث‌های زیادی شده و نظرات بسیاری درباره‌ی صحیح بودن یا نبودن آن ارائه شده است. کوچک‌سازی حاکمیت قطعاً نباید به منزله‌ی هدف در نظر گرفته شود بلکه هدف، چابک‌سازی حاکمیت است به نحوی که بدنه‌ی سنگین و بزرگ آن مانع کار نباشد. اگر کوچک‌سازی حاکمیت راهی برای چابک‌سازی فرض شود؛ باز هم نباید تنها راه کوچک‌سازی، خصوصی‌سازی در نظر گرفته شود چرا که راه کوچک‌سازی، مشارکت دادن عموم مردم در امور است و خصوصی‌سازی تنها یکی از راه‌های مشارکت مردم است. تجربیات متعدد بیان می‌دارند که خصوصی‌سازی‌های بی‌ضابطه به جای آنکه قدرت را به سمت مردم سوق دهند، آن را به افراد و گروه‌های به خصوصی واگذار می‌کنند که در نهایت منجر به ایجاد الیگارشی‌ها و طبقه‌هایی بسیار قدرتمند و غیرپاسخگو می‌شوند. همانطور که تجربه‌ی خصوصی‌سازی در چین و شوروی این واقعیت را بیان می‌کند (کلاین، ۱۳۹۰، ص. ۲۷۷).

حزب کمونیست می‌خواست عرصه‌ی اقتصاد را به روی مالکیت خصوصی بگشاید و در عین حال عنان قدرت را در چنگ خود همچنان حفظ کند؛ با توصیه‌ی فریدمن تضمین می‌شد که هنگامی که دارایی‌های دولتی چوب حراج می‌خورند، مسئولان حزبی یعنی الیگارشی قدرت در این کشورها بهترین معاملات را به دست می‌آورند و در صف معاملات بسیار سودآور، نفرت اول خواهند بود. طبق این نسخه‌ی «گذار» فریدمن، همان کسانی که در نظام کمونیستی دولت را تحت کنترل خود داشتند، در نظام سرمایه‌داری، ضمن برخورداری از زندگی‌ای به مراتب بهتر، باز هم دولت را کنترل خواهند کرد (کلاین، ۱۳۹۰، ص. ۲۷۷). موج اصلاحات و سیاست درهای باز چین بود که برای تقریباً همه‌ی شرکت‌های چندملیتی، چین را به بیگارخانه‌ی جهان تبدیل کرد. هیچ کشوری شرایطی سودآورتر از چین پیشنهاد نمی‌کرد: مالیات‌ها و تعرفه‌های سبک وارداتی، مسئولان فاسد و رشوه‌گیر و بالاتر از همه، نیروی کار ارزان و فراوان که به سبب هراس از سرکوب‌های خشن، تا سال‌های سال ریسک درخواست دستمزد مناسب یا ایجاد حتی ابتدایی‌ترین ضوابط ایمنی در محل کار را نخواهد کرد. برای سرمایه‌گذاری خارجی و حزب، این یک توافق برد-برد بوده است. طبق پژوهشی در سال ۲۰۰۶، ۹۰ درصد از میلیاردرهای چین فرزندان مسئولان حزب کمونیست چین بوده‌اند (کلاین، ۱۳۹۰، ص. ۲۸۴).

اهمیت مشارکت مردم به حدی است که جهت بهبود و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور، اولویت نخست سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده توسط مقام معظم رهبری به این مهم می‌پردازد:

۱- تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقاء درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط (خامنه‌ای، ۱۳۹۲).

همانطور که گفته شد خصوصی‌سازی تنها یکی از راه‌های تحقق مشارکت است اما امروزه با استفاده از «فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی (فاوا)»^۱، راه‌های جدیدی برای مشارکت دادن مردم در امور و واگذاری وظایف حاکمیتی به مردم ایجاد شده‌اند که قدرت را به جای طبقات خاص، به صاحبان اصلی آن، یعنی عموم مردم می‌سپارند. شفافیت و جمع‌سپاری در عرصه‌های گوناگون نمونه‌هایی از مشارکت حداکثری مردم در اداره‌ی حاکمیت هستند. مقاله‌ی حاضر در تلاش است با بیان تجربیات دیگر کشورها و مصادیق گوناگون شفافیت و جمع‌سپاری، در قالب کلی «حاکمیت باز»، راهکارهای نوینی در جهت افزایش مشارکت و توان مردمی در اداره‌ی حاکمیت ارائه دهد.

^۱ Information & Communication Technologies (ICT)

۲- حاکمیت باز چیست؟

در طول ۱۵ سال گذشته، شبکه‌ی جهانی وب روش‌های جدیدی را برای پرورش و هدایت خلاقیت افراد در گروه‌ها ایجاد کرده است و مدل‌های کسب و کار قابل اتکایی را بوجود آورده است که در حال تغییر شکل اقتصاد می‌باشند. اگر چه شبکه‌ی جهانی وب باعث تضعیف شرکت‌های رسانه‌ای و نرم‌افزاری قدیمی شده است اما در عین حال قدرت عظیم یک روی کرد جدید را آشکار کرده است که به عنوان وب ۲^۱ شناخته می‌شود (Ruma و Lathrop, ۲۰۱۰). وب ۱ به نسلی از اینترنت گفته می‌شود که در آن صاحبان پایگاه‌های اینترنتی به انتشار مطالب خود پرداخته و مردم تنها نظاره‌گر بودند. اما وب ۲ که انقلابی در شبکه‌ی اینترنت محسوب می‌شود، مشارکت گسترده‌ی مردم را در تولید محتوا میسر ساخته است. به طور خلاصه: راز موفقیت شرکت‌های پیشگامی مثل گوگل^۲، آمازون^۳، ای‌بی‌بی^۴، ویکی‌پدیا^۵، فیس‌بوک^۶ و توئیتر^۷ این است که هر کدام از این پایگاه‌ها به روش خاص خود، آموخته‌اند که چگونه قدرت کاربران را به سمت ارتقای ارزش و حتی فراتر از آن به خلق مشترک محصولات پیشنهادی‌شان هدایت کنند (Ruma و Lathrop, ۲۰۱۰).

وب بزرگ شده است و از این فضا درس‌هایی نظیر خلاقیت و همکاری را آموخته و مصمم است با استفاده از این آموخته‌ها از پس چالش‌های پیش روی کشورها برآید. این در حالی است که با افزایش مسائل پیش رو و نبود منابع کافی برای رسیدگی به همه‌ی آنها، بسیاری از رهبران حکومت‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که علاوه بر اینکه می‌توانند از فناوری وب ۲ در انتخابات به نفع خود استفاده کنند، این فناوری می‌تواند آنها را در انجام بهتر کارهایشان نیز یاری کند و از همین رو بسیاری این جنبش را جنبش حاکمیت ۲ می‌نامند (Ruma و Lathrop, ۲۰۱۰).

حاکمیت ۲ چه معنایی دارد؟ مشابه اصطلاح وب ۲، حاکمیت ۲ نیز مثل آفتاب‌پرستی است که هر دم رنگی به خود می‌گیرد، مردم به دنبال معنای حقیقی آن بوده و در هر معنایی که دوست دارند آن را به کار می‌برند. از نظر بعضی، این عبارت به معنای استفاده از رسانه‌های اجتماعی به وسیله‌ی سازمان‌های دولتی است و در نظر دیگران به معنای شفافیت دولتی است بخصوص زمانی که پای رابط‌های برنامه‌نویسی^۸ داده‌ی دولتی در میان باشد. عده‌ای دیگر آن را ترکیبی از پردازش ابری^۹، ویکی‌ها^{۱۰}،

---

^۱ Web 2.0

^۲ Google

^۳ Amazon

^۴ eBay

^۵ Wikipedia

^۶ Facebook

^۷ Twitter

^۸ APIs: رابط برنامه‌نویسی نرم‌افزار (Application Programming Interface) یا به صورت خلاصه رابط برنامه‌نویسی، رابط بین یک کتابخانه یا سیستم‌عامل و برنامه‌هایی است که از آن تقاضای سرویس می‌کنند. رابط کارکردهایی را تعریف می‌کند که کتابخانه یا سیستم‌عامل می‌تواند ارائه دهد و مفهومی مجرد است. این کارکردها سپس در قالب یک نرم‌افزار یا کتابخانه پیاده‌سازی می‌شوند. به عبارت ساده‌تر، رابط برنامه‌نویسی مجموعه توابعی است که یک برنامه می‌تواند از یک برنامه دیگر فرا بخواند.

^۹ پردازش ابری (Cloud Computing) مدل رایانشی بر پایه‌ی شبکه‌های رایانه‌ای مانند اینترنت است که الگویی تازه برای عرضه، مصرف و تحویل خدمات رایانشی (شامل زیرساخت، نرم‌افزار، بستر، و سایر منابع رایانشی) با به کارگیری شبکه ارائه می‌کند.

^{۱۰} سایت‌هایی با قابلیت ویرایش توسط کاربران

جمع‌سپاری^۱، برنامه‌های موبایل، برنامه‌های ترکیبی تحت وب^۲، رقابت‌های بین توسعه‌دهندگان نرم‌افزار و یا همه‌ی فرآیندهای دیگر وب ۲ می‌دانند که در کار حاکمیت به کار گرفته می‌شوند. همه‌ی این طرز فکرها بسیار مهم هستند ولی به نظر می‌آید که هیچ‌کدام به قلب مسئله راه پیدا نکرده‌اند. حاکمیت ۲ به معنای شکافته شدن مفهوم حاکمیت تا هسته‌اش و کشف و تصویر شدن حاکمیت همچون روز اول آن است. در این تصویرسازی دوباره، در می‌یابیم که: در واقع، حاکمیت سازوکاری است برای اقدام جمعی. ما دور هم جمع می‌شویم، قانون می‌گذاریم، مالیات می‌پردازیم و نهاد حاکمیت را ایجاد می‌کنیم تا مشکلاتی را مدیریت کنیم که ما به طور انفرادی قادر به حل آنها نیستیم و حل آنها علاقه مشترک ماست (Ruma و Lathrop، ۲۰۱۰).

مفهوم حاکمیت‌باز که به تعبیری نسخه‌ی دوم حاکمیت خوانده می‌شود، به باز بودن درب‌های حاکمیت به روی مردم اشاره دارد. به این ترتیب که هم مردم بتوانند با باز بودن درب‌ها، اتفاقات درون حاکمیت را رؤیت کنند و هم در آن مشارکت کنند. همانند وب ۲، که پس از وب ۱ ظهور کرد، حاکمیت ۲ نیز پس از حاکمیت ۱ واقع می‌شود. وب ۱ نسخه‌ای از وب بود که مردم در آن تنها نظاره‌گر اینترنت بودند و در آن مشارکت نداشته یا مشارکت حداقلی داشتند. به همین نسبت، در نسخه‌ی اول حاکمیت نیز مردم تنها نظاره‌گر حاکمیت بوده و مشارکت حداقلی در آن دارند. این گام در حاکمیت، گام شفافیت است. به این ترتیب شفافیت زیرساخت حاکمیت‌باز است. ابتدا درب‌های حاکمیت باید به روی مردم باز باشد تا آنها اتفاقات درون آن را بتوانند مشاهده کنند و مشکلات و ایرادات را ببینند. نسخه‌ی دوم حاکمیت، همچون وب ۲، مشارکت گسترده‌ی مردم را در بر دارد به این ترتیب که درب‌های حاکمیت به روی مردم باز است تا آنها بتوانند ایده‌ها، نظرات و راهکارهای خود را به دست حاکمیت برسانند تا در حل مشکلات جامعه سهیم باشند. بنابراین حاکمیت باز نه تنها شفافیت را در بر دارد بلکه مشارکت حداکثری مردم در امور را شامل می‌شود (نمودار ۱).

نمودار ۱ - مدل مفهومی حاکمیت باز

۱-۲- شفافیت و داده‌باز

شفافیت چیست؟ حسن عمید شفافیت را «ویژگی هر چیز لطیف و نازک که از پشت آن اشیای دیگر نمایان باشند، مانند بلور و شیشه» عنوان می‌کند (عمید، ۱۳۸۱). شفافیت با کلمه‌ی Transparency در زبان انگلیسی معادل است. ریشه‌ی لاتین آن، کلمه‌ی «transparere» است که از دو بخش تشکیل شده است؛ -trans به معنای درون (through) و parere به معنای آشکار (appear) (Online Etymology Dictionary). در حقیقت نور نیز بعنوان حامل اطلاعات به واسطه‌ی جسم شفاف و

^۱ Crowdsourcing

^۲ Mashups

شیشه‌ای، اطلاعات را از فرستنده به سمت گیرنده انتقال می‌دهد و موجب می‌شود اطلاعات توسط شخص ناظر دریافت شوند. با الهام از صفت شفافیت در اجسام، مفهوم شفافیت به ادبیات حاکمیت نیز وارد شده است که به معنای امکان رؤیت اتفاقات درون نهادهای قدرت می‌باشد یعنی «شفافیت، بعنوان «حق» مردم برای دسترسی به اطلاعات عمومی».

چرا شفافیت لازم است؟ شفافیت می‌تواند گستره‌ای از پیامدها را در پی داشته باشد. شفافیت ابتدا به ساکن برای مبارزه با فساد در حاکمیت‌ها برجسته شد. مبارزه با فساد اولین و روشن‌ترین پیامد شفافیت است اما پیامدهای شفافیت به آن ختم نشده و مواردی مانند بهبود عملکرد و کیفیت، ارتقاء کارایی، افزایش پاسخگویی، افزایش اعتماد عمومی به حاکمیت و نهادهای قدرت را نیز شامل می‌شود.

شفافیت چگونه ممکن است؟ چگونگی انتشار اطلاعات خود مبحث مفصلی را در بر می‌گیرد که در قالب «داده‌باز» و «استانداردهای ارائه‌ی اطلاعات» شناخته می‌شود. شاید بتوان گفت مهم‌ترین مباحث امروزه حول محور چگونگی ایجاد شفافیت است. شفافیت همواره اهمیت خاصی در حاکمیت داشته است اما در عصر جدید و با ظهور ابزارهای فاوا به مرحله‌ی جدیدی وارد شده است. پیش از این، ابزارها و رسانه‌هایی همچون روزنامه، رادیو و تلویزیون، شفافیت نهادهای قدرت را رقم می‌زدند اما با ظهور فناوری‌های مبتنی بر شبکه، انقلابی در حوزه‌ی شفافیت رخ داده است. به‌طور خلاصه، ابزارهای نوین فاوا این امکان را میسر کرده‌اند که اطلاعات بصورت «داده‌باز» منتشر شوند یعنی از طریق سامانه‌های مبتنی بر شبکه (وب)، به موقع، رایگان، همیشه و برای همه در دسترس و قابل بازنشر باشند. هر داده یا اطلاعاتی باز محسوب می‌شود، در صورتی که بدون محدودیت بتوان به آن دسترسی داشت، از آن استفاده نمود و آن را بازنشر داد (Sunlight Foundation و Open Knowledge Foundation). در حالت ایده‌آل، چنین داده‌هایی باید در قالب‌های قابل خوانش توسط انسان (مانند PDF, DOC, HTML) و نیز ماشین (مانند CSV, RDF, XMP, JSON) ارائه گردند.

۲-۲- مشارکت و جمع‌سپاری

چپستی و چرایی مشارکت مردم در حاکمیت به اندازه‌ای بدیهی می‌نماید که باید برای عدم مشارکت مردم در حاکمیت ادله اقامه شوند. در مورد مشارکت نیز مباحث عمده پیرامون چگونگی و نحوه‌ی مشارکت مردم در حاکمیت می‌باشد. جمع‌سپاری^۱ ترکیبی از دو واژه‌ی جمعیت و برون‌سپاری به معنای برون‌سپاری به انبوه مردم است. جمع‌سپاری نوعی برون‌سپاری است ولی نه به شرکتها یا سازمانهای خاص بلکه به گروه فراوانی از افراد ناشناخته. ناشناخته به این معنا که یک شرکت نمی‌تواند جمعیت مخاطب خویش را بسازد (حبیبی، ۱۳۹۰). پیش از ظهور ابزارهای نوین فاوا، امکان مشارکت انبوه مردم در امور وجود نداشت و تنها برون‌سپاری معنا پیدا می‌کرد اما امروزه ابزارهای جدید امکان حضور و مشارکت مستمر توده‌ی مردم را در امور میسر ساخته‌اند. همانطور که در ادامه اشاره خواهد شد، مهم‌ترین فعالیت‌های حاکمیت را فرایندهای مشاوره، برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و به صورت خلاصه، فعالیت‌های ارتباطی و اطلاعاتی در بر می‌گیرند، به همین دلیل با ابزارهای جدید فاوا، امکان مشارکت مردم در بسیاری از امور حاکمیت ممکن شده است.

۲-۳- حاکمیت به مثابه بستر^۲

همان‌طور که ابزارهای نوین فاوا، ارتباطات فردی و اجتماعی انسان‌ها را متحول کرده‌اند، آنها می‌توانند ارتباط مردم با حاکمیت را نیز متحول نمایند چرا که اتصال مردم با حاکمیت، همچون هر نوع اتصال انسانی، از جنس و طریق «ارتباط» است و ارتباط، بستر انتقال «اطلاعات» می‌باشد؛ پس بدیهی است که فناوری‌های «اطلاعاتی و ارتباطی» نقش بسزایی در این ارتباط داشته باشند. اما فراتر از آن، این ابزارهای جدید توانسته‌اند ارتباط حاکمیت و مردم را به‌گونه‌ای ریشه‌ای تغییر دهند که بسیاری

^۱ Crowdsourcing (crowd + outsourcing)

^۲ Government as a Platform (GaaP)

از ساختارهای حاکمیت در آینده نقش خود را یا از دست می‌دهند یا تغییر می‌یابند زیرا، همان‌طور که در ادامه بحث می‌شود، ساختارها و نهادهای حاکمیت با توجه به امکانات و اقتضائات زمان خود طراحی و ساخته شده‌اند که امکانات امروز بسیاری از محدودیت‌های گذشته را از بین برده است.

امروزه حاکمیت باید اطلاعات تولید شده به وسیله‌ی شهروندان را سرمایه‌ی ملی بداند. شهروندان امروزی بیش از هر زمان دیگری با هم ارتباط داشته و مهارت و اشتیاق زیادی دارند تا مشکلات ملی و محلی خود را حل کنند. مردم توانمند می‌شوند تا بتوانند نوآوری‌های جدیدی را شکل دهند که منجر به تولید یک رویکرد بهتر در اداره جامعه و حکومت گردند (Ruma و Lathrop، ۲۰۱۰). در این رویکرد، حاکمیت به مثابه تسهیل‌گر و قاعده‌گذار خواهد بود که امکان مشارکت و فعالیت مردم را میسر می‌سازد.

۳- حاکمیت‌باز چگونه به تغییر ساختارهای حاکمیت می‌انجامد؟

با توجه به تعریف ارائه شده از حاکمیت‌باز، امکان مشارکت مردم در بسیاری از وظایف حاکمیت میسر شده است. برای مثال اگر شئون «عارضه‌یابی و اولویت‌بندی اهداف و مشکلات»، «ارائه‌ی راهکارها، انتخاب راه و برنامه‌ریزی»، «اجرا»، «نظارت بر حسن اجرا»، «ارزیابی اقدامات و فرایندها» برای حاکمیت تعریف شوند، مردم می‌توانند از طریق ابزارهای نوین فاوا بصورت مستقیم در آنها مشارکت کنند.

۳-۱- عارضه‌یابی و اولویت‌بندی اهداف و مشکلات:

اگر حاکمیت درگاه‌های رسمی و واحدی^۱ برای ارتباط مردم با حاکمیت ایجاد کند و مردم بتوانند از طریق آن مشکلات خود را به گوش حاکمیت برسانند بسیاری از عارضه‌ها توسط مردم شناسایی می‌شوند. اگر درخواست واصله گزارش یک فساد یا خطا باشد، حاکمیت باید حتماً به آن رسیدگی کند اما در صورتی که درخواست گزارش فساد یا خطا نباشد و جنبه‌ی طرح مسئله داشته باشد رسیدگی به تمامی درخواست‌های مردم توسط یک نهاد متمرکز بسیار دشوار خواهد بود. دیگر کشورها برای اولویت‌بندی درخواست‌ها نیز از مشارکت مردم بهره گرفته و درخواست‌های مردم را به رأی عمومی می‌گذارند بنابراین درخواست‌های با رأی بیشتر، سریع‌تر پیگیری می‌شوند. به عنوان نمونه می‌توان به درخواست‌نویسی^۲ در انگلستان اشاره کرد که از طریق سامانه‌ای تحت پایگاه اینترنتی پارلمان انگلستان در دسترس است.^۳ به‌وسیله‌ی این سازوکار تمامی شهروندان انگلستان می‌توانند درخواست یا عریضه‌ای را برای پارلمان ارسال کنند و چنانچه درخواست آن‌ها با حمایت ده‌هزار نفر دیگر همراه شود، دولت و پارلمان انگلستان خود را موظف می‌دانند تا به این درخواست پاسخ دهند (مرادی، ۱۳۹۴). سازوکارهای مشابهی در کشورهای ایالات متحده^۴ و کانادا^۵ نیز وجود دارند (ثنائی، ۱۳۹۴؛ مرادی، ۱۳۹۵).

---

^۱ Single window

^۲ Petition

^۳ <https://petition.parliament.uk>

^۴ <https://petitions.whitehouse.gov>

^۵ <https://petitions.parl.gc.ca>

۲-۳ - ارائه‌ی راه کارها، انتخاب راه و برنامه‌ریزی:

همانند عارضه‌یابی در این جایگاه نیز مردم می‌توانند راهکارهای خود را به صورت یک درخواست برای حاکمیت ارسال کنند. اما فراتر از آن حاکمیت می‌تواند مشکلات و مسائل خود را برای مردم بر روی شبکه قرار داده و برای بهترین راهکارها جایزه تعیین کند. در واقع نه تنها مردم می‌توانند مشکلات را بیان کنند و برای آنها راهکار ارائه دهند، بلکه حاکمیت نیز می‌تواند مشکلات خود را برای مردم بیان کرده و از آنها راهکار بخواهد. به این ترتیب مردم بهترین راهکارهای خود را برای حاکمیت ارسال می‌کنند و علاوه بر این که حاکمیت، مردم را در حل مسائل خود مشارکت داده است، از نیروی نخبگان برای حل مسائل نیز استفاده کرده است و راهکاری برای نخبه‌یابی به وجود آمده است. از طرف دیگر راهی برای اشتغال نخبگان گشوده می‌شود. در نهایت حتی برای ارزیابی و انتخاب راهکارها نیز می‌توان از نظرات مردم و نخبگان استفاده کرد. بعنوان نمونه می‌توان به پایگاه «شهر دموکراتیک»^۱ اشاره کرد که در سال ۲۰۰۹ در برزیل با بودجه‌ای نزدیک به ۳۰ هزار دلار تأسیس شد. هدف از تأسیس این پایگاه ایجاد بستری مبتنی بر مشارکت شهروندان عنوان شده است تا از طریق هوش جمعی به یکسری راه‌حل‌های نوآورانه برای حل مسائل شهری دست یافته شود (رحمتی، ۱۳۹۵).

۳-۳ - اجرا:

امکان مشارکت مردم در مقوله‌ی اجرا به میزان کمتری وجود دارد. در واقع مجری در نهایت گروه مشخصی است اما در انتخاب مجریان نیز امکان شفافیت و برقراری شرایط یکسان برای همه نیز وجود دارد. در واقع مناقصه‌های دولتی باید از طریق پایگاه‌های اینترنتی به سمع و نظر مردم برسد تا همه بتوانند در صورت امکان در آنها شرکت کنند. همچنین قراردادها برای مردم شفاف شوند تا امکان فساد در آنها کاهش یابد. اما فراتر از آن، جمع‌سپاری و چالش^۲ نیز می‌تواند یاری رسان باشد. بعنوان نمونه می‌توان به مسابقه‌ای در پایگاه دولتی چالش^۳ در امریکا اشاره کرد. یکی از مسابقات بسیار موفق مبتنی بر این پایگاه عبارت است از «جایزه روشنایی»^۴، جایزه‌ای که به توسعه و ترویج نوآوری در صنعت چراغ اختصاص دارد (ثنائی، ۱۳۹۴). برای نمونه یکی از این مسابقات، هدفی به منظور طراحی چراغ خاصی مبتنی بر ترکیبی از «میزان روشنایی» و نیز «کارایی نوری»^۵ تعریف نمود. در سمت چپ نمودار ۱ می‌توانید وضعیت ترکیبی لامپ‌های موجود در بازار و نیز هدف تعیین شده توسط «جایزه روشنایی» را مشاهده نمایید. از طرف دیگر، در سمت راست وضعیت چراغ‌های تولید شده و به عبارت دیگر افزایش سطح توانمندی بازار قابل مشاهده است؛ بدین معنا که طراحی این جایزه توانسته است صنعت تولید چراغ را متحول نماید. بدیهی به نظر می‌رسد که جایزه ۱۵ میلیون دلاری این مسابقه، با صرفه‌جویی در مصرف انرژی که از این تحول در صنعت ایجاد می‌شود، به‌زودی جبران گردیده باشد (U.S. Department of Energy). در ژانویه ۲۰۱۴ «سایت دولتی چالش» توانست جایزه «نوآوری در دولت آمریکا» را از میان بیش از ۶۰۰ نامزد به خود اختصاص دهد. این جایزه هر دو سال یکبار و توسط «مرکز آش برای حکمرانی دموکراتیک و نوآوری»^۶ از دانشکده حکمرانی دانشگاه هاروارد اعطا می‌شود (Gavel، ۲۰۱۴).

^۱ <http://www.cidadedemocratica.org.br>

^۲ Challenge

^۳ <http://challenge.gov>

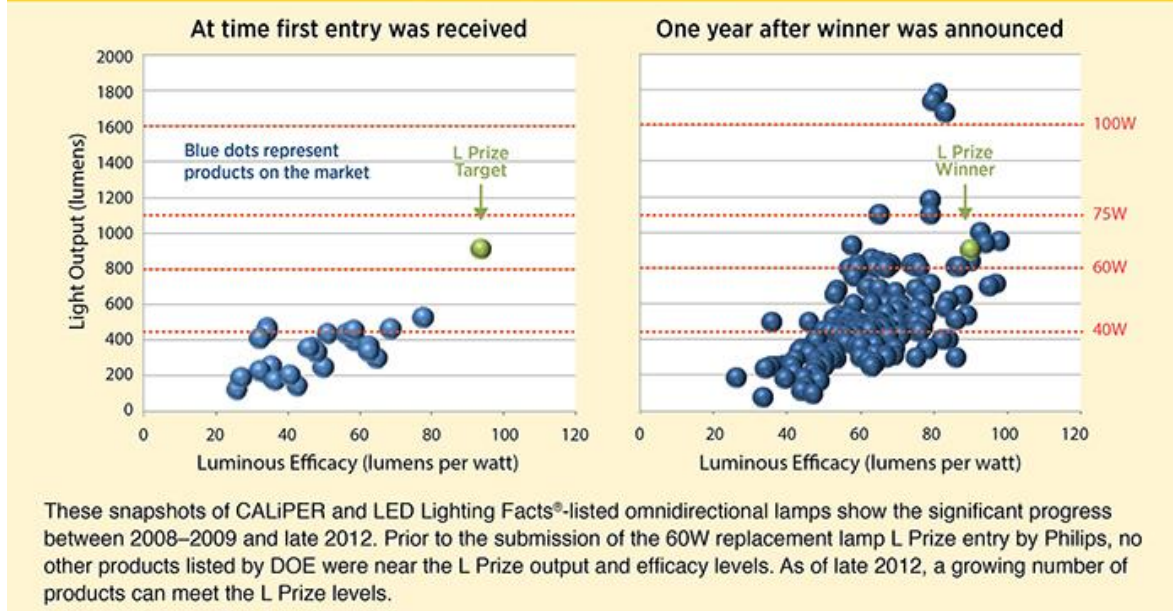
^۴ Lighting Prize - L.Prize

^۵ luminous efficacy

^۶ Innovations in American Government Award

^۷ Ash Center for Democratic Governance and Innovation

MOVING THE MARKET

نمودار ۲- نتایج جایزه‌ی روشنایی

۳-۴ - نظارت بر حسن اجرا:

یکی از مهمترین مشارکت‌های مردمی، نظارت است که می‌تواند جایگزین بسیاری از وظایف نظارتی حاکمیت شود. بعنوان نمونه سازمان حاکمیت‌باز اندونزی^۱، سامانه‌ی «لاپور»^۲ را در این کشور راه‌اندازی کرده است. شهروندان اندونزی می‌توانند به‌وسیله‌ی پایگاه اینترنتی، نرم‌افزار گوشی هوشمند یا پیامک تلفن همراه، وقوع هرگونه خطا یا فساد را گزارش کنند. لاپور که در زبان اندونزیایی به معنای «گزارش» است، نام سامانه‌ای است که در آن نه‌تنها گزارش فساد ثبت می‌شود بلکه میزبان گزارش‌هایی از ایرادات اجرایی و حتی برخوردهای نادرست سازمان‌ها و مأموران خدمات عمومی در کشور است. از آن جایی که همیشه دسترسی به اینترنت وجود ندارد، سامانه یک شماره‌ی چهاررقمی پیامکی را هم معرفی کرده است تا شهروندان بتوانند با سهولت بیشتری گزارش خود را ارسال کنند، هم‌چنین برای آن‌هایی که از گوشی‌های هوشمند استفاده می‌کنند، نرم‌افزار سیستم عامل‌های آندروید و آی‌اواس نیز طراحی شده است. نرم‌افزارهای گوشی‌های هوشمند از کاربر می‌خواهند تا اگر تصویر یا کلیپی از تخلف ضبط کرده‌اند نیز در اختیار سامانه قرار دهند. با این تدبیر، هر گوشی همراه به یک دوربین مخفی تبدیل می‌شود که بلافاصله تخلفات را به‌گوش سازمان ناظر می‌رساند. مطابق آمار سایت، حدود پنجاه درصد از کاربران از طریق گوشی‌های همراه اقدام به ارسال گزارش کرده‌اند (مرادی، ۱۳۹۴). تا به حال چندین روایت موفقیت‌آمیز درباره‌ی سامانه‌ی لاپور ابراز شده است. به عنوان مثال فردی گزارش داده است که دو ماه برای تغییر در جزئیات گواهی‌نامه‌ی مالکیتش معطل مانده، حال آن‌که روال صحیح این فرآیند حدود پنج روز است. او تنها پنجاه دقیقه بعد از این‌که گزارش خود را در «لاپور» ثبت کرد، جوابیه‌ای از طرف سامانه دریافت نمود که می‌تواند گواهی‌نامه‌ی مالکیت خود را تغییر دهد. این روایت و روایت‌های مشابه توانسته است اعتماد مردم اندونزی به لاپور را افزایش داده و آن‌ها را به داشتن کشوری بدون فساد امیدوار کند (مرادی، ۱۳۹۴).

^۱ Open Government Indonesia (opengovindonesia.org)

^۲ <https://www.lapor.go.id>

۵-۳- ارزیابی اقدامات و فرایندها:

همانند ارائه‌ی راهکارها برای حل مشکلات، در فرایند ارزیابی اقدامات و سیاست‌گذاری نیز می‌توان از خرد جمعی و به خصوص نظرات نخبگان برای ارزیابی اقدامات صورت گرفته و سیاست‌گذاری برای اقدامات آینده استفاده کرد. حاکمیت‌باز نیازمند وجود مشارکت شهروندان و دخالت آنها در سیاست‌گذاری و حاکمیت است (Open Government Partnership).

همانطور که مشاهده شد، حاکمیت می‌تواند در شئون مختلف از گزارش‌ها، درخواست‌ها، نظرات و مشورت عموم مردم استفاده کند. این مهم با ظهور ابزارهای نوین فاوا، اینترنت و شبکه‌های مختلف میسر شده است. پیش از این به دلیل عدم امکان استفاده‌ی همیشگی از نظرات مردم و ایجاد همه‌پرسی‌ها، از رابطه‌ی نمایندگی استفاده می‌شد؛ به این ترتیب که مردم هرچند سال یکبار نمایندگانی را از جانب خود انتخاب کنند تا آنها در مسائل مختلف اظهار نظر و مشورت نمایند مانند آنچه در شوراهای و مجلس شورای اسلامی اتفاق می‌افتد. اما امروزه ملت‌ها نشان داده‌اند که تنها به مشارکت در دولت از طریق انتخابات دوره‌ای قانع نمی‌شوند (Open Government Partnership) زیرا با استفاده از ابزارهای نوین فاوا به راحتی می‌توان همه‌پرسی‌ها را سامان‌دهی کرده، رابطه‌ی نمایندگی را به حداقل رساند: حاکمیت بدون واسطه و بصورت مستقیم با مردم گفتگو کند و از نظرات و مشورت آنها استفاده نمایند. بدین ترتیب مفهوم «مردم‌سالاری» متحول و عمیق‌تر می‌شود و «مردم‌سالاری بی‌واسطه» شکل می‌گیرد. به همین نسبت مفهوم حاکمیت نیز دستخوش تغییرات بنیادین می‌شود. به جای آن که حاکمیت به جای مردم بفهمد، فکر کند، تصمیم بگیرد، اجرا و نظارت کند؛ بسیاری از این شقوق را به خود مردم بازگردانده و نقش تسهیل‌گر را بازی می‌کند. با وجودی که تصمیم‌گیری نهایی و اجرا در بسیاری از مسائل پیچیده و کلان در نهایت بر عهده‌ی حاکمیت خواهد بود اما در بسیاری از امور روزمره و خرد، بسیاری از زحمات از دوش حاکمیت برداشته می‌شود. به این ترتیب فرصت بیشتری برای عمل در موارد پیچیده‌تر و کلان خواهد داشت. لازم به ذکر است اکثر مشغله‌ها و درگیری‌های حاکمیت را در حال حاضر مسائل خرد تشکیل می‌دهند. به این ترتیب می‌توان به عنوان نمونه به تغییر ساختارهای زیر نگاهی انداخت:

۱- ساختارهای نظارتی و مبارزه با تخلف و فساد

اکثر هزینه‌ها و انرژی ساختارهای مبارزه با فساد، به نظارت بر تخلفات و فسادهای خرد تعلق دارد. در صورتی که می‌توان این نظارت‌ها را با استفاده از سامانه‌های مبتنی بر شبکه به مردم سپرد. به این ترتیب سازمان‌های مبارزه با فساد به نظارت و رصد تخلفات و فسادهای پیچیده‌تر می‌پردازند. سامانه‌ی معرفی شده‌ی لاپور یک نمونه از سامانه‌های نظارت مردمی است. به علاوه می‌توان به تجربه هندوستان و سامانه‌ی «من رشوه پرداخت کرده‌ام»^۱ اشاره کرد. در این سامانه، افرادی که مجبور شدند رشوه بپردازند، افرادی که به هر نحوی در برابر رشوه مقاومت کردند و نیز افرادی که با یک مأمور دولتی امین مواجه شدند، گزارش خود را ثبت می‌کنند. (ثنائی، ۱۳۹۴) این سامانه گزارش رشوه‌های پرداخت شده در سطح کشور هند را نیز برای عموم مردم شفاف می‌کند بنابراین سالم‌ترین و ناسالم‌ترین ایالت‌ها (استان‌ها)، و سازمان‌ها مشخص و ایزاری به‌منظور فشار اجتماعی برای مقابله با فساد فراهم می‌گردد.

۲- شوراهای و مجلس شورای اسلامی

همانطور که گفته شد دلیل اصلی بوجود آمدن شوراهای، استفاده از نظرات مردم بوده است که به دلیل عدم وجود امکانات امروزی، رابطه‌ی نمایندگی برقرار شده است. اما امروز می‌توان بصورت مستقیم از مردم مشورت گرفت. به نظر می‌رسد نقش شوراهای و مجلس شورای اسلامی در آینده یک نقش تسهیل‌گر و قاعده‌گذار (یک بستر^۲) خواهد بود به نحوی که با ساختارها و هزینه‌ای بسیار کمتر، از نظرات مردم و نخبگان استفاده نموده و تصمیمات نهایی را اتخاذ می‌نمایند. لازم به ذکر است با دانستن

^۱ <http://www.ipaidabribre.com>

^۲ Platform

بودجه‌ی عمومی مجلس و ساعات جلسات علنی مجلس می‌توان به تخمینی از هزینه‌ی اداره‌ی هر دقیقه‌ی مجلس شورای اسلامی دست یافت. با یک تخمین می‌توان اداره‌ی هر دقیقه‌ی مجلس شورای اسلامی را حدود ۳۰۰ میلیون تومان برآورد کرد (فلاح‌پیشه، ۱۳۹۵). بسیاری از هزینه‌های اضافی با مشارکت مستقیم مردم می‌توانند کاهش یافته و حتی با طراحی مدل‌های تجاری برای سامانه‌های مشارکت مردمی، آنها را درآمدزا نمود.

۴- نتیجه‌گیری

در دنیای پیچیده‌ی امروز، داده‌های ورودی شهروندان منبع مهمی برای سیاست‌گذاری محسوب می‌شوند. تصمیم‌گیری خوب نیازمند دانش، تجربه، دیدگاه و ارزش‌های عموم مردم است. پیاده‌سازی تصمیمات مهم به رضایت و حمایت شهروندان بستگی دارد. اعتماد به راحتی از دست می‌رود، مگر اینکه شهروندان در تصمیمات مشارکت کرده و آنها را درک کنند (OECD, 2009). مردم جهان مدت‌هاست نشان داده‌اند که تنها به مشارکت در حاکمیت از طریق انتخابات دوره‌ای قانع نمی‌شوند. بلکه آنها از کنترل تصمیمات عمومی و تصمیم‌گیری توسط عده‌ای از نخبگان سیاسی و اقتصادی مایوس شده‌اند. مشارکت خوب شهروندان می‌تواند مقبولیت حاکمیت، پیاده‌سازی موفق سیاست‌ها و دستیابی به خروجی‌های اجتماعی را پشتیبانی کند. مشارکت نامناسب مردم در تصمیم‌گیری می‌تواند منجر به تصمیمات نامناسب و عدم مشارکت آنها در اجرای تصمیمات گردد (Brodie et al., 2011).

با باز شدن درهای حاکمیت به روی مردم، به صورتی که هم با ارائه‌ی اطلاعات به مردم، اطلاعات و مسائل حاکمیت برای مردم شفاف شوند، و هم درهای حاکمیت برای مشارکت مردم باز شوند، بسیاری از ساختارها و نهادهای حاکمیت می‌توانند تغییر کرده، حذف شده یا نقش‌های جدیدی بگیرند و همچنین نهادهای جدیدی به وجود آیند. در مجموع بسیاری از وظایف مشورتی، نظارتی و بطور کلی اطلاعاتی حاکمیت به مردم واگذار خواهند شد؛ در این جایگاه جدید، حاکمیت بستری^۱ خواهد بود که امکان مشارکت مردم در حاکمیت را تسهیل و قواعد آن را تنظیم خواهد کرد. این امکان تنها با ظهور ابزارهای نوین فاوا میسر شده است و افق‌های جدیدی را پیش‌روی اندیشمندان قرار داده است. با ظهور عصر اطلاعات و ارتباطات، تغییرات به نحوی بنیادین بر حاکمیت‌ها تأثیر گذاشته‌اند که برخی از صاحب‌نظران، از این تغییرات با عنوان نسخه‌ی دوم حاکمیت^۲ یاد می‌کنند (O'Reilly, 2009). در جدول ۱، فهرست تجربیات بین‌المللی مذکور آورده شده‌اند.

جدول ۱- فهرست تجربیات بررسی شده در مقاله (به ترتیب ذکر در متن)

شماره	کشور	عنوان	پیوند
۱-	انگلستان	درخواست‌نویسی برای پارلمان	https://petition.parliament.uk
۲-	امریکا	درخواست‌نویسی برای دولت	https://petitions.whitehouse.gov
۳-	کانادا	درخواست‌نویسی برای پارلمان	https://petitions.parl.gc.ca
۴-	برزیل	شهر دموکراتیک: مشارکت عمومی برای حل مسائل شهری	http://www.cidadedemocratica.org.br
۵-	امریکا	چالش عمومی برای حل مسائل حاکمیت	http://challenge.gov
۶-	اندونزی	نظارت عمومی و گزارش فساد و خطا	https://www.lapor.go.id
۷-	هندوستان	نظارت عمومی و گزارش رشوه	http://www.ipaidabribe.com

^۱ Platform

^۲ Gov 2

۵- پیشنهادات

به پژوهشگران و محققین پیشنهاد می‌شود با رویکردهای آینده‌پژوهی، به ترسیم آینده‌ی حاکمیت با کمک ابزارهای نوین فاوا بپردازند، جایگاه ساختارهای حاکمیتی آینده را ترسیم کرده و رابطه‌ی حاکمیت و مردم را بازطراحی نمایند. برای مثال مجلس شورای اسلامی در آینده چه ساختاری خواهد داشت و چگونه در حاکمیت باز ایفای نقش خواهد کرد؟ در حاکمیت باز ساختارهای نظارتی سه قوه به چه شکل خواهند بود؟ دولت و وزارتخانه‌ها، در حاکمیت باز چگونه تغییر خواهند کرد؟

منابع

منابع فارسی

- [۱] حبیبی، ح. (۱۳۹۰). استفاده از جمع سپاری برای تجاری سازی ایده‌ها، محصولات و خدمات در کسب و کارها. (پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد)، دانشگاه تهران.
- [۲] عمید، ح. (۱۳۸۱). فرهنگ فارسی عمید: انتشارات امیر کبیر.
- [۳] کلاین، ن. (۱۳۹۰). دکترین شوک: ظهور سرمایه‌داری فاجعه (مترجمین: شهابی، خ. نبوی، م.). تهران: نشر کتاب آمه.

منابع انگلیسی

- [4] Brodie, E. Hughes, T. Jochum, V. Miller, S. Ockenden, N. Warburton, D. (2011). *Pathways through participation*. Retrieved from <http://pathwaysthroughparticipation.org.uk/>
- [5] Lathrop, D. Ruma, L. (2010). *Open government: Collaboration, transparency, and participation in practice*: " O'Reilly Media, Inc."
- [6] O'Reilly, T. (2009). Gov 2.0: The promise of innovation. Retrieved April, 10, 2012 .
- [7] OECD. (2009). *Focus on citizens: public engagement for better policy and services*: Organisation for Economic Co-operation and Development.

پایگاه‌های اینترنتی فارسی

- [۸] ثنائی، م. (۱۳۹۴). تجربه ایالات متحده: صدای مردم در حکومت (سامانه WeThePeople). دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۶/۲۷ قابل دسترسی از طریق: <http://b.TP4.ir/post/89>
- [۹] ثنائی، م. (۱۳۹۴). تجربه ایالات متحده: ورود نوآوری باز به عرصه حکومت‌داری: سایت دولتی چالش (Challenge.gov). دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۷/۶ قابل دسترسی از طریق: <http://b.TP4.ir/post/85>
- [۱۰] ثنائی، م. (۱۳۹۴). جمع‌سپاری و شفافیت، به منظور مبارزه با رشوه. دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۶/۲۸ قابل دسترسی از طریق: <http://b.TP4.ir/post/97>
- [۱۱] خامنه‌ای، ع. (۱۳۹۲). سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی». دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۷/۶ قابل دسترسی از طریق: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=25370>
- [۱۲] رحمتی، م. (۱۳۹۵). شفافیت، راهکاری برای استفاده از هوش جمعی. دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۷/۶ قابل دسترسی از طریق: <http://b.TP4.ir/post/313>
- [۱۳] فلاحت‌پیشه، ح. ا. (۱۳۹۵). هر دقیقه اداره مجلس ۳۰۰ میلیون تومان هزینه دارد. دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۷/۷ قابل دسترسی از طریق: <http://fna.ir/CN1N0H>

- [۱۴] مرادی، م. (۱۳۹۴). عریضه بنویسید، پاسخ بگیرید. [دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۶/۲۷] قابل دسترسی از طریق: <http://b.TP4.ir/post/199>
- [۱۵] مرادی، م. (۱۳۹۵). عریضه‌نویسی در پارلمان کانادا. [دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۶/۲۸] قابل دسترسی از طریق: <http://b.TP4.ir/post/352>
- [۱۶] مرادی، م. (۱۳۹۴). گزارش فساد در اندونزی : لاپور. [دسترسی در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۶/۲۸] قابل دسترسی از طریق: <http://b.tp4.ir/post/205>

پایگاه‌های اینترنتی انگلیسی

- [17] Gavel, D. (2014). GSA's Challenge.gov Earns Harvard Innovation Award. [Accessed: 6/7/1395] Retrieved from <https://www.hks.harvard.edu/news-events/news/press-releases/gsa%E2%80%99s-challenge.gov-earns-harvard-innovation-award>
- [18] Online Etymology Dictionary .[Accessed: 28/06/1395] Retrieved from www.etymonline.com
- [19] Open Government Partnership. Open Government Guide: Citizen engagement. [Accessed: 9/7/1395] Retrieved from <http://www.opengovguide.com/topics/citizen-engagement/>
- [20] Sunlight Foundation & Open Knowledge Foundation. Open Government Guide: Open government data. [Accessed: 9/7/1395] Retrieved from <http://www.opengovguide.com/topics/open-government-data/>
- [21] U.S. Department of Energy. 60W Replacement Competition. [Accessed: 6/7/1395] Retrieved from <http://www.lightingprize.org/60watt.stm>